

DAN POSLE NOĆI

ANITA DAJAMANT

Preveo
Nenad Dropulić

Laguna

Naslov originala

Anita Diamant
DAY AFTER NIGHT

Copyright © 2009 by Anita Diamant
Translation copyright © 2010 za srpsko izdanje, LAGUNA

*U znak sećanja
na mog dedu Ejba Mordehaja Ejbuzica
i mog strica Henrija Rodžera Ejbuzica, žrtve holokausta*

Znaj da svako ljudsko stvorenje mora preći veoma uzan most.
Najvažnije je da ga ne savlada strah.

Rabin Nahman od Breslova, 1772–1810.

Prolog

Avgust 1945.

N oćne more završile su obilazak pre nekoliko sati. Jecaji i bacakanje po krevetima gotovi su. Čak su se i nesaničarke smirile. Dvadeset nemirnih tela se odmara, a lica ostarela od gladi, žalosti i sumnji opustila su se da pokažu lepotu i tugu svoje mladosti. Nijedna žena u baraci C nema još dvadeset jednu godinu, ali sve su siročad.

Obrazi im se taru o male vojničke jastuke koji mirišu na sredstva za dezinfekciju. Grudvasti i pljosnati od duge službe pod težim glavama, ti jastuci ni najmanje ne liče na paperjaste oblake na kojima su mnoge od njih uživale u detinjstvu. Pa ipak, devojke potpuno zadovoljno uranjaju lica u njih i grle ih kao da su plišane mede. U onim drugim barakama nisu imale jastuke. Niko ne daje jastuke životinjama.

Britanci su 1938. podigli Atlit za smeštaj svojih vojnika. Atlit je bio jedna iz grupe baza, garaža i skladišta sagrađenih u priobalnoj ravnici nekoliko kilometara južno od Haife. Ali krajem svetskog rata, kad su evropski Jevreji krenuli u svoju prapostojbinu kršeći međunarodne političke sporazume, mandat u Palestini postao je još zamršeniji. Zbog toga je Atlit pretvoren

u zatvor, to jest, na jeziku vlasti, „prитvorski centar“ za izbeglice bez odgovarajućih dozvola. Englezi su pohapsili hiljade takvih nelegalnih useljenika, većinu poslali u Atlit, ali ih brzo i pustili, kao suviše sitnu ribu.

Atlit je bio neprivlačno naselje drvenih baraka i zgrada nani-zanih u redove na svega pola hektara zemlje okružene korovom i krompirištima. Ipak, pružao je sumorno utočište iscrpljenim preživelim Konačnog rešenja, koji su jedva videli išta iza ograde od bodljikave žice, zapravo tri koncentrična kruga bodljikave žice koja je ispisivala nečitke i mučne hijeroglife.

Na kilometar od Atlita Sredozemno more udara u stenovitu obalu. Kada su talasi visoki, čuje se kako kamenje sikće i uzdiše zapljuskivano vodom. Na istočnom horizontu podnožje planine Karmel pruža se ka nebu, u skladu sa svojim imenom, *keremel*, „Božji vinograd“. Ponekad se vidi i daleka svetlost sveća na planini, ali ne u ovo doba. Noć je suviše odmakla za to.

Na planini je sveže, ali u Atlitu je vrelo i vlažno. Sijalice na tavanici bruje i cvrče na vlažnom vazduhu, teškom poput čebeta. Ništa se ne miče. Čak i stražari na osmatračkoj kuli hrču, uljuljkani tišinom i izmoždjeni, kao i njihovi zatočenici, naku-pljenim teretom vrućine.

Nema politike u ove sitne sate, nema žaljenja, odlaganja, čekanja. Sve će se to vratiti sa suncem. Čekanje je gore od vrućine. Svi zatočenici u Atlitu čekaju odgovore na ista pitanja: Kada ću izaći odavde? Kada će se prošlost okončati?

Noćas u Atlitu ima svega sto sedamdeset zatočenika, manje od sedamdeset žena. Isti nesrazmeran odnos vlada i u metežu na putevima Poljske i Nemačke, Francuske i Italije; isto je na železničkim stanicama i u logorima za raseljena lica, u redovima za vodu, legitimacije, obuču, obaveštenja. Isti odnos je i na škripavim napuklim čamcima koji krišom prevoze preživle u Palestinu.

Nema tajne u ovoj aritmetici. Prema nacističkoj računici, muškarci su vredniji živi nego mrtvi – makar samo neznatno, makar samo privremeno. Zato su žene ubijali brže.

U baraci C krov od talasastog lima ispušta poslednje stepene jučerašnjeg sunca, greje bluže i suknje što kao sablasti vise s tavanskih greda. O grede su okačene i vreće od jute, kvrgave od nasumičnih, spasenih blaga – albuma s fotografijama, knjiga, svećnjaka, drvenih činija, polomljenih igraćaka, stolnjaka, dragocenih krhotina.

Uski ležajevi neravno su postavljeni uz gole drvene zidove. Pod je zatrpan tankom vunenom čebadi strgnutom na vrućini. U uglu stoji prazna kolevka.

U Haifi svetla gore u pekarama u kojima nadolazi testo, a radnici sipaju kafu i pale cigarete. Visoko na Karmelu, u kibucu usred borove šume, mlekari trljaju oči i obuvaju čizme.

U Atlitu, žene spavaju. Ništa ih ne uznemirava. Niko ne opaža lako meškoljenje povetarca, blagoslov poslednjeg, naj-dobročudnijeg poglavlja dana.

Bilo bi dobro delo produžiti ovaj spokoj, pustiti ih da se odmaraju još malo. Ali mrak već popušta pod nakupljenom svetlošću. Ptice nemaju drugog izbora nego da najave dan. Oči polako počinju da se otvaraju.

I

Čekanje

Tedi

Tedi je probudio miris salamure. Stigao je do nje iza dina i pored poljskih klozeta, pomevši neprijatan dah i kiselkast miris tela ostalih devetnaest devojaka u baraci. Sela je na ležaj, udahnula oštar slan miris i nasmešila se.

Tedi Pastor izgubila je čulo mirisa za vreme rata. Zbog premalo hrane izgubila je i mesečnicu. Njena teška plava kosa izgubila je sjaj i mekotu, nokti su joj postali krti i lomljivi. Ali u Palestini joj se sve vraćalo.

Za dve nedelje otkako je stigla u Atlit, Tedin nos postao je osetljiv kao u psa. Mogla je da prepozna ljude zatvorenih očiju, da pogodi ne samo ko su nego i šta su radili, a ponekad čak i šta osećaju. Uхватила je nadmoćan miris seksa s devojke koja je prošla dvorištem, i zagrcnula se nad neobičnim zagušljivim zadahom spaljene kose koji je izbijao iz Zore Vajc – ljutite sitne Poljakinje blistavih smeđih očiju i krivog prednjeg zuba koja je spavala na drugom kraju njene barake.

Tedi je u početku mislila da gubi razum, ali kad je shvatila da niko ništa ne podozreva, prestala je da brine o tome i usredsredila se na budućnost.

Njen plan bio je da živi u kibucu gde svi mirišu na pomorandže i mleko i da zaboravi sve što je bilo pre. Tedi je smatrala da su sećanja neprijatelj sreće. Već je zaboravila ime broda koji ju je dovezao u Palestinu, i ime zdepastog mladog Grka koji ju je držao za ramena dok je povraćala u kofu. Pitala se hoće li moći da ispuni glavu s dovoljno hebrejskog da istisne maternji holandski.

Tedi je sebi obećala da će, čim izađe iz Atlita, zaboraviti i sve o tom logoru; ružno ispucalu zemlju dvorišta, beskrajne dane, vrućinu i devojke iz Evrope – i one fine i one neprijatne. Zaboraviće i hladno plavo priviđenje planine u daljini, i one osobenjake, dobrovoljce iz Jišuva, kako su nazivali tamošnja jevrejska naselja i njihove stanovnike.

Krenuće iz početka, kao beba, a razmišljala je i da stavi novo ime – hebrejsko ime – na sledeću legitimaciju. Postaće kao oni mladići i devojke, pioniri koji su odrastali u Poljskoj i Rumuniji pevajući o Erec Izraelu i sanjajući o životu ispunjenom zemljoradnjom i narodnim igrama. Ti sinovi i kćeri trgovaca i nastavnika u cionističkim letnjim logorima razvili su sklonost ka fizičkom radu. Stalno su govorili o tome kako će orati, kopati, boriti se i graditi državu. Činilo se da gledaju u budućnost bez ijednog osvrta unazad. Tedi ih je smatrala predivnima.

I ti mladi cionisti voleli su nju, mada je bila svesna da je vole uglavnom zbog toga što je visoka i plavokosa. Umeli su da budu nepristojni i grubi; jedan ju je u lice nazvao „dobrim primerkom“. Iako je znala da joj te i slične reči govore bez zlobe, bilo joj je nelagodno u njihovom društvu. U Amsterdamu je bila samo jedna među mnogim mladim Jevrejkaama plave kose, uskih bokova i širokih ramena. Njeni prijatelji, kao i ona sama, imali su bar jednog roditelja, babu ili dedu luteranske vere, i smatralo se neukusnim obraćati pažnju na nečije mešovito poreklo sve do 1940, kada su rođaci nejevreji postali vredni.

Tedi je zevnula i protegla se. Bila je prvakinja barake u spavanju, usnula bi čim spusti glavu na jastuk, a budila se tako sporo da je ponekad propuštala doručak. Kad je najzad spustila stopala na hladan betonski pod, shvatila je da je sama i brzo je obukla ispranu plavu haljinu koja joj je otkrivala butine, mada ne koliko kratke pantalone koje su nosile neke devojke.

Na izlasku je primetila Zoru, sklupčanu u loptu na ležaju pored vrata. Tedi je izašla, zatvorila za sobom vrata što je tiše mogla, a onda otrčala do klozeta govoreći sebi kako nema razloga za brigu – u Atlitu zaista nije bilo opasnosti od gladovanja. Čak i kada u kuhinji nestane čaja i šećera, uvek je bilo dosta hleba i salate od krastavaca i paradajza, koju su meštani smatrali prikladnim jelom za doručak. Sedeći na toaletu, pokušala je da se seti reči za paradajz.

„Agvanija!“ , rekla je.

„Molim?“ , rekao je glas iza pregrade.

„Nisam znala da ima nekoga“ , reče Tedi.

„Ako želiš agvaniju, bolje požuri u menzu. Uskoro će zatvoriti vrata.“

Tedi je odlučila da pita Nurit, jednu od nastavnica hebrejskog, kako se kaže krastavac, ali se setila da tog jutra nema nastave. Jedna politička stranka pozvala je na demonstracije protiv Britanaca, i nastavnici će uzeti učešća. Nema hebrejskog, nema gimnastike, nema ničega da razbije jednoličnost.

Odjednom je pred njom iskrsnuo dan, dug i prazan; neće imati šta da radi među ljudima s kojima jedva može da razgovara. Za razliku od gotovo svih u Atlitu, jidiš nije bio njen maternji jezik. „Taj prostački žargon“ bio je zabranjen u kući njene majke, mada je čula da je deda govorio jidiš, a i sama je ponešto naučila u logorima za raseljena lica i na putu za Palestinu. Svakog dana sve je bolje razumela hebrejski, ali još joj je bilo teško da izgovara reči koje su joj često zvučale kao anagrami,

grupe nasumično poređanih slova koje treba pravilno složiti da bi se dobio smisao.

„Ag-va-ni-ja“, prošaputala je umivajući se. Lepa reč, bila bi dobro ime za mačku. Oduvek je želela da ima šarenu mačku. Ima li takvih mačaka u *Palestini*? Moraću nekoga da pitam za mačke, pomisli Tedi. I za krastavce.

Udaljeni zvuk železničke pištaljke prenuo je Tedi iz misli i razvedrio je. Dolazak novih useljenika značio je da će dan proći brzo i da neće biti previše vremena za razmišljanje.

Priključila se grupi koja je išla ka jugozapadnom uglu logora, blizu mesta na koje će voz stići. Neke devojkice su je pozdravile, a nekoliko momaka pokušalo je da uhvati njen pogled. Hana, vesela devojkica okruglog lica koja kao da je znala svačije ime, pritrčala joj je i pružila joj jabuku. „Nisam te videla na doručku“, rekla je.

„Najlepše ti hvala“, odgovorila je Tedi pažljivo.

„Svakog dana sve bolje govoriš hebrejski“, reče Hana. Ona se već oblačila kao stanovnica kibuca, u kratke pantalone i košulju kratkih rukava, a kosu je vezivala u kike. „Zar ovo nije divno?“, rekla je gledajući voz. „Trebam mnogo doseljenika. Još i još.“

Tedi vatreno zaklima glavom, posramljena što je o njihovom dolasku mislila kao o rasonodi. Pošla je za Hanom, koja se progurala kroz gužvu, pa su izbile sasvim napred i gledale kroz bodljikavu žicu.

Na kraju pruge nije bilo stanice, čak ni drvene platforme. Šine su se prosto završavale na praznom polju okruženom visokom travom i divljim cvećem. Hiljade stopala ugazilo je korov i poravnalo zemlju, a zatim utabalo i stazu koja se pružala uporedo s ogradom Atlita do puta ispred logora. Petominutni hod do kapije bio je dug i naporan za premorene preplašene ljude koji su stizali noseći olupane kofere i poslednje ostatke nade.

Kad je lokomotiva zadahtala i stala, britanski vojnici otvorili su vrata tri zatvorena teretna vagona. Neko iza Tedi preneraženo je uzdahnuo. „Kako mogu ovo da rade? Mene su ovamo dovezli autobusom s prozorima obojenim u crno, i to je bilo grozno. Ali ovo?“ Tedi se okrenula i osetila slab ali uznemirujući miris kamfora sa žene koja je govorila. Žena je bila veoma bleđa, što je govorilo da je stigla nedavno. „Ti ljudi svakako znaju šta Jevrejima znači da ih nateraju u stočne vagona. Ne razumem te Engleze. Borili su se protiv Hitlera. Zašto ovo rade?“

„To je taktika zastrašivanja“, reče stroga devojkica iz Bugarske; oko vrata je imala crnu ešarpu, znak pripadnosti nekom od mnogobrojnih političkih pokreta koje Tedi nikako nije uspevala da upamti. „Stavljaju nas u vozove da bismo se preplašili i ostali slabi, ali to im neće uspeti.“ Novodošli doseljenici škiljili su teturajući se po zaslepljujućem suncu, stežući svoje stvari.

„Šalom, prijatelji, šalom“, povikala je mlada Bugarka obavivši dlanove oko usta. „Šalom! Dobro došli!“ Pridružili su joj se ostali, dovikujući pozdrave na hebrejskom i jidišu, na nemačkom, rumunskom, francuskom, poljskom, italijanskom i grčkom.

Pridošlice su krenule stazom, a zatočenici su ih sledili, razmenjujući govorkanja. Neko je rekao da su u Haifi pucali na brod. Neko drugi tvrdio je da su u ovoj grupi uglavnom preživeli iz Aušvica.

„Jeste li videli čoveka kog su izneli iz voza? Je li mrtav?“

„Nije, to je bila žena, onesvestila se od vrućine.“

„Ovi ljudi su svi legalni useljenici, s papirima. Otići će odavde za dan-dva.“

„Otkud znaš?“

Tedi je do tada već naučila da ne treba obraćati previše pažnje na ove pretpostavke; ionako će uskoro čuti pravu priču.

Čim su novodošli stigli do glavne kapije, iz logora se razlegao drugačiji hor.

„Beč? Ima li nekoga iz Beča? Znete li porodicu Grosfeld? Krznare?“

„Lođ? Susedi smo ako ste iz Lođa.“

„Budimpešta? Porodica Avigdora Koena, blizu Visoke ulice?“

„Slovinski? Znete li nekoga ko se preziva Slovinski?“

Tedi je ovo mrzela. Skrstila je ruke i zagledala se u planinu, pokušavajući da zamisli kako je tamo gore, ako je svežije.

Njen otac je tvrdio da je prezime Pastor uspomena iz vremena inkvizicije, kada su Jevreji pobjegli iz Španije u Holandiju. Govorio je da su njegovi preci rađali toliko više kćeri nego sinova da je do 1940. u Holandiji bilo samo osam ljudi s prezimenom Pastor. Tedi je ostala jedina.

Ako bude videla nekoga iz Amsterdama, suseda ili školskog druga, moraće da se seti svega – lica, cveća, prodavnica, pijaca, mostova, kanala, bicikala, prozora iz kojih zavese lepršaju napolje i prozora zatvorenih za noć. A to bi probilo opasnu rupu u brani zaborava koju je zidala iz dana u dan.

Zato nije gledala grupu na kapiji i trudila se da ne sluša molećivo izvikivanje imena sve dok je zaglušujuća vriska sirene ambulantičkih kola nije naterala da se okrene. Kasnije su ostali poredili ovaj prodorni žalostivi krik s dernjavom mačke pod točkom automobila, sa sirenom za vazдушnu opasnost, s fabričkom pištaljkom. Tedi je gurnula prste u uši, ali nije uspela da priguši buku ni bol koji je pokuljao iz jedne krhke žene ispred sada otvorene kapije.

Žena je stajala čudno, napolje okrenutih stopala i ruku priljubljenih uz telo. Šake su joj se trzale kao rukavice na konopcu za rublje kad duva vetar. Glava joj je bila zabačena, a njena patnja ispunila je vazduh strahom. Teško se disalo. Sunce je postajalo sve vrelije. Neko dete je zaplakalo.

Bolničarka u beloj uniformi pohitala je napred, sa špricom u ruci, ali žena se spustila u čučanj, naglo okrenula i počela da zamahuje i pljuje kao neki borbeni derviš. Okretala se tako brzo da je Tedi pomislila da će poleteti uvis, nošena sopstvenim gnevom.

Onda se sve završilo. Dva vojnika su je zgrabila, pa joj je bolničarka dala injekciju u mišicu. Vriska se pretvorila u gorke zadihane jecaje, njen sveukupni jad prevazišao je zbir svojih bezimernih delova. Drhtaj je prošao masom kao da je temperatura naglo pala.

Žena je kroz jecaje nešto mucavo ponavljala.

„Šta kaže?“, pitali su ljudi jedni druge na mnoštvu jezika.

„Je li to ruski?“

„Je li to neko ime?“

Prevod je obavljen i objavljen.

„Bodljikava žica“, vapila je žena. Na češkom. „Bodljikava žica.“

U prolaznom logoru Vesterbork Tedi je satima stajala uz bodljikavu žicu po susnežici i nemo zurila u beskrajnu sivu zaleđenu močvaru. Pored nje je tiho plakala jedna sitna sedokosa žena. Bila je u ogromnom muškom kaputu, a na nogama je imala samo kućne papuče. „Nisu mi dali da nađem svoje cipele“, stalno se izvinjavala.

Najzad je zamolila Tedi da joj pomogne da sedne na zemlju. Sela je i namestila kaput oko sebe kao mali šator od tvida. Niko nije video da je isekla vene o bodljikavu žicu. Kad je pala licem na ogradu, telo joj se već bilo ohladilo.

Kad je stigla u Atlit, i Tedi je bila preneražena i uplašena prizorom bodljikave žice, ali dali su joj čistu odeću, topao hleb i jastuk, i među tolikim ohrabrujućim osmesima brzo je sve zaboravila. Sada je videla samo ogradu; hiljade kao brijač oštarih trnova govorilo joj je da još nije sasvim slobodna, da je još nešto manje od ljudskog bića.

Bolničarka je držala uplakanu ženu u naručju i ljuljala je kao umorno dete. Onda je dala znak stražaru koji je podigao ženu i odneo je u ambulantu.

„Sirotica“, reče Hana, obraza vlažnih od suza. „Odmah je vode u bolnicu.“

„Hm“, reče Lilijan, punačka Austrijanka uvučene brade koju niko nikad nije video bez ruža na usnama. „Lukava je to lija. Ova predstava izvući će je odavde za tren oka.“

„Baš nemaš srca“, reče Hana.

„Nije tačno“, odvrati Lilijan. Nju niko nije voleo, ali su je trpeli jer je u koferu imala brdo kozmetike. „Samo sam otvorena. Svako se brine za sebe kako zna i ume.“

„Ta žena nikad neće biti čista u glavi“, reče Hana. „A za to su krivi ovi prokleti Englezi što je ponovo stavljaju u logor.“

„Ne bih rekla“, reče Tedi i spusti prst na oštru bodlju. „Zar se svi ne držimo za končić koji je njoj pukao?“

Hana uhvati Tedi za ruku. „Dosta je“, reče. „Bolje mi pomozite da smestimo nove.“

Glavna kapija već je bila zatvorena. Svi novodošli stajali su zbijeni u grupi i gledali najveću građevinu u Atlitu, prostrani drveni ambar koji su zatočenici prozvali „Šupa za vaške“ ili samo „Šupa“. Logorski stražari i prevodioci iz Jevrejske agencije pokušavali su da ih podele u dva reda – muškarci pred desna, žene pred leva vrata.

Tedi je osetila snažan miris straha natopljen znojem i pre nego što je videla ukočena lica, užasnuta prizorom muškaraca i žena koje razdvajaju i šalju kroz polumračna vrata ka nevidljivim tuševima. Iza vrata su zveketala i šištalala tri metra visoka burad, baš kao na ulazima u Aušvicu, gde su im takođe govorili da se svuku i predaju odeću na pranje i parenje.

Neke žene su plakale. Neki muškarci mrmljali su molitve. Parovi su se dovikivali rečima ohrabrenja ili oprostaja.

Jedan prevodilac zamolio je Hanu da vidi može li nešto učiniti sa čovekom povijenih ramena koji je odbijao da krene napred i da govori, pa je zadržavao muški red. Hana je uhvatila Tedi za mišicu i povukla je sa sobom.

„Izvinite, gospodine“, rekla je blago, „ali ovo nije ono što mislite.“

Čovek je pogledao mašine i zatresao glavom.

„Znam“, reče Hana. „Izgledaju kao one u koncentracionim logorima. Ali ovde nikoga neće ubiti. Ovde će vam vratiti odeću, obećavam.“ Dopustio ju je da ga dovede do vrata da proviri unutra. „Pogledajte“, rekla je pokazujući tavanicu. „Vidite li one otvorene prozore? Nijedna prostorija ovde nije zapečaćena. Tuševi su samo tuševi. Voda je možda hladna, a sredstva za dezinfekciju neprijatna, ali ovo nije gasna komora. A kad se operete, dobićete hranu, topao čaj i divno voće koje su gajili palestinski Jevreji.“

Tedi je videla da čovek želi da poveruje u ono što mu ova ozarena mlada Jevrejka govori, ali da ne može da pomiri njene reči s onim što vidi i čuje.

„Kao u Terezinu“, promrmljao je najzad, spomenuvši Potemkinovo selo koje su nacisti koristili da prevare Crveni krst, logor u kom su Jevreji za pokazivanje svirali u simfonijском оркестру и приређивали опере за децу – а све то на позорници tik iznad klanice.

„Ovo nije Terezin, družice“, reče Hana. „Ne zaboravite, ovo je Erec Izrael. Neće vas ubiti. Pobrinuće se za vas. Ako ste bolesni, lekari će se brinuti o vama. Dajem vam reč.“

Čovek je uzdahnuo. „Daješ mi reč“, rekao je i tužno odmahnuo glavom, ali je ipak pošao za njom do stola za kojim je sedeo jedan engleski vojnik, jedva dovoljno star da se brije, i posmatrao ih. Mladić je ustao, pružio mu ruku i rekao na hebrejskom: „Šalom. Ja sam redov Gordon.“

„Je li on Jevrejin?“, upitao ju je čovek s nevericom.

„Mislim da nije.“

Tedi je dirnula ljubaznost mladog vojnika, a onda je gledala kako mu se pogled spušta na Hanine grudi.

„Hvala vam, redove Gordone“, reče Hana razmećući se znanjem engleskog i ne obazirući se na njegovu pažnju. „Ovaj gospodin je spreman za vas. Moja prijateljica i ja idemo da pomognemo devojkama koje se pripremaju. Da? Važi?“

„Važi.“ Vojnik se nasmešio.

Idući za Hanom u Šupu, Tedi je morala da zastane kako bi joj se oči privikle na polumrak. U Šupi je bilo mnogo svežije, ali vladala je zaglušujuća buka. Šištanje mašina, zvuk tekuće vode i glasovi dizali su se do visoke metalne tavanice, pojačavali se i izobličavali odbijajući se o gole zidove. Odnekud iz dubine dvorane razlegao se oštar smeh, sumanutu dodatak buci od kog se Tedi stresla.

U svlačionici ih je dočekala glasna svađa između jedne novopridošle devojke i dobrovoljke iz Jevrejske agencije koja nije dovoljno dobro znala jidiš.

„O čemu je reč?“, upitala je Hana uzrujanu devojku.

„Neću da stavim haljinu u to, rekla je devojka pokazujući mali lift koji je vozio odeću u mašine na drugom kraju Šupe. „To je jedino što mi je ostalo od sestre.“

„Biće ti vraćena“, rekla je Hana. „Slušajte me svi“, nastavila je trudeći se da nadjača galamu. „Drugarice moje, slušajte me. Vašu odeću samo će oprati i očistiti od vaši. Nema razloga za brigu. Ručak vas čeka. Možda ćete sestri pored nekog zgodnog momka; ovde ih ima dosta. Ako me razumete, prevedite onima koje me ne razumeju.“

Nasmejana Hana delovala je ubedljivo i žene su učinile kako im je rekla. Ona je rođena predvodnica, pomisli Tedi. Mogla bi da rukovodi školom, kibucom – možda čak i nekom vladinom

službom. Na trenutak joj je bilo žao što će morati da zaboravi i Hanu.

Hana joj je dodala hrpu izlizanih peškira i povelala je do niza otvorenih tuševa. Tedi je oborila oči da ne bi gledala mrlje sive kože zategnute preko rebara i kukova, ožiljke i kraste. Devojke su stajale okrenute zidu i skrivale se najbolje što su mogle. Neke su držale ruke pripijene uz telo kao ranjene ptice.

„To je zbog brojeva“, objasnila je Hana šapatom. „Stide se tetovaže.“

U jednoj kabini tri mlade Letonke, maljavije i punije od ostalih, sapunale su jedna drugoj leđa, smejele se i ječale od zadovoljstva. „Dobro, dobro, dobro“, govorele su valjajući hebrejsku reč po ustima. Bez stida su se prale između nogu, upirale prstom jedna u drugu i šalile se tako da je Tedi pocrvenela.

Delila je peškire, zbunjena i omamljena. I sama je svakako pre svega nekoliko nedelja bila u istoj ovoj bučnoj prostoriji s grupom ovakvih devojaka. I od nje je neko tražio papire i prislanjao joj stetoskop na grudi. Sigurno je i ona kijala od DDT praška i tuširala se u nekoj kabini. Neko joj je dao haljinu koju nosi. Pa ipak, ničega se nije sećala.

Ono malo što je Tedi pamtila iz poslednje dve godine bilo je u obliku snimaka, crno-belih i pomalo neizoštrenih, sličnih fotografijama u albumu njene porodice uvezanom u kožu. Sećala se veličanstvene guste kose grčkog momka koji joj je pomogao na brodu za Palestinu. Sećala se kako se bodljikava žica usekla u obrve žene koja se ubila u danskom prolaznom logoru.

Tedi je tek bila stigla u Vesterbork; posle dve godine skrivanja neko ju je izdao nacistima.

Rekli su joj da sutra ujutru ide u Bergen-Belzen. Da se to dogodilo, možda bi se i ona kao i ostali užasavala mašina za parenje odeće i tuševa u Atlitu. Ili bi, što je mnogo verovatnije, tamo bila ubijena.

Ali nisu je prozvali za taj voz, pa je čamila u Vesterborku čitavu sedmicu, ili možda samo nekoliko dana – hladnoća i strah poremetili su joj čula. Nije se sećala da je tamo išta jela niti da je ležala.

Najzad su je strpali u stočni vagon voza za Aušvic s još sedamdeset pet promrzlih i izgadnelih duša. Niko nije progovorio dok je voz ubrzavao. Bili su već praktično mrtvi, i nisu pokušavali ni da teše jedni druge. Ali negde usred noći, negde usred ničega, lokomotiva je stala. Jedan dečko nožem je odvalio trule podne daske, i Tedi se druga provukla napolje.

„Hajde“, rekla je Hana, ponovo je uzela za ruku i uvukla je nazad u bučnu sadašnjost. „Idemo da im pomognemo da se obuku.“

U prostoriji iza tuševa vlažne hrpe iz aparata za parenje ležale su na niskom stolu. Desetak mokrih žena pohitalo je da uzme svoju odeću.

„Lagala si me“, zavapila je devojka koja nije htela da preda sestrinu haljinu. „Vidi ovo“, rekla je i podigla izbleđeli skupljeni ostatak.

„Žao mi je“, rekla je Hana. „Mašine su ponekad prevruće. Ali ovde ima mnogo odeće, možeš da biraš. Palestinski Jevreji dali su odeću iz svojih ormara. Možeš da dobiješ sve što poželiš, bolje od onoga što si donela.“

Upravo tada u prostoriju je utrčala bolničarka tražeći Hanu. Posle kratkog užurbanog razgovora, Hana je podigla ruku i objavila: „Drugarice moje, ja moram da idem sa sestrom Gilad, ali moja drugarica Tedi postaraće se za vas.“

Dvadeset dva lica okrenula su se ka Tedi. Sada su bila više znatiželjna nego uplašena, pa je Tedi odlučila da se pretvara da zna šta radi. Povala ih je kroz vrata u dnu zgrade u improvizovani šator napravljen od starih padobrana. Dugačke daske na

jarcima bile su zatrpane hrpama donjeg rublja, haljina, bluza, suknji, cipela i pantalona.

Žene su pojurile napred i počele da probaju odeću i savetuju jedna drugu. „Vidite ovo“, povikala je jedna mašuci parom prastarih gaća do kolena. Sve su se nasmejale osim jedne trudne devojke koja nije ništa mogla da obuče preko velikog stomaka. Tedi je pomislila kako bi Hana sada otišla u muški šator i uzela košulju i pantalone za nju. Sama Tedi nije bila toliko smela, ali se osećala odgovornom za sirotu trudnicu koja je bila na ivici plača i očigledno nije imala prijatelja u grupi.

Tedi je ponovo pretražila hrpe odeće, takođe bez uspeha. No, pogled joj je privukao preklopljeni komad žute padobranske svile na zidu šatora, pa se osmehnula. „Odmah se vraćam“, rekla je uznemirenoj devojci i otrčala u Šupu, sada praznu i toliko tihu da su udarci njenih sandala po podu odjekivali dok je trčala.

Kad je stigla do prednjih vrata, zaustavila je mladog vojnika koji je malopre bio toliko ljubazan.

„Možete li mi pomoći, gospodine?“, rekla je zadihano, prvo na holandskom, a onda na isprekidanom hebrejskom.

„Ne razumem“, odgovorio je vojnik.

Tedi ga je uhvatila za rukav, raširila prste kao makaze i pravila se da seče. Onda je pokazala zadnji deo zgrade i sklopila ruke kao u molitvi.

„Ah.“ Vojnik se nasmešio, izvadio mali perorez iz džepa i stavio prst na usne pokazujući da će to biti njihova tajna.

Tedi mu je pokazala palac okrenut uvis, uzela nož i otrčala.

Odsekla je komad svile s padobrana i ispresavijala ga tako domišljato da je suknja koju je načinila izgledala plisirano. Jedna žena dala je plavu maramu da njome umesto pojasa pričvrste suknju trudnici oko stomaka. Tedi je za svoj napor nagrađena pohvalama i tapšanjem po leđima.

„Izgleda kao nevesta“, rekla je jedna devojka.

„Malo je kasno za to“, reče druga zlobno, ali kad je primedba prevedena, pretvorila se u šalu i sve su se nasmejale – uključujući i „nevestu“.

Tedi je, oponašajući Hanu najbolje što je mogla, rekla: „Hajdemo, drugarice moje. Pođite za mnom.“ Dok su u povorci prolazile pored nje, jedna devojka je zastala i poljubila je u obraz, ostavivši za sobom trag mirisa sveže lavande. Mirisa nade.

Zora

Zora je pokušavala da se usredsredi na korake stražara u noćnom obilasku, ali krici žene koja je doživela slom pred kapijom i dalje su joj odjekivali u glavi.

U baraci je bilo tako tiho da je Zora čula vojnika kako se nakašlja i šuštanje vetra u krošnjama čempresa napolju. Taj zvuk bi drugi, pretpostavljala je, smatrali lepim i umirujućim, ali za nju je bio samo još jedan dokaz da se sve dešava nasumično, da je lepota, kao i patnja, besmislena, da ljudski život nema nikakvu svrhu kao ni talasi na pesku.

Zora je mrzela more koliko je mrzela i vetar u krošnjama. Mrzela je Tedi, na drugom kraju barake, zbog lakoće s kojom tone u san. Ali najviše od svega je mrzela to što ljudi i dalje zahvaljuju bogu. Čak i sada. Čak i ovde, zatvoreni zbog kršenja pravila donesenih u dalekoj, nevažnoj prošlosti, u vreme kada su reči kao što su „stočni vagon“ i „senilo za lampu“ još svima ledili krv u žilama.

Toliko reči se odvojilo od svojih nekadašnjih značenja. Englezi su ih nazivali „ilegalnim useljenicima“, ali Zora je prepoznavala pravo značenje tog izraza – bila je to učtiva verzija